

I. С. Накашидзе
кандидат філологічних наук, викладач
(ДНУЗТ)

Багатогранність проблеми батьківщини у ліриці О. Гай-Головка

Стаття присвячена аналізу творчої спадщини україномовного письменника Канади другої половини ХХ ст. родом з Поділля Олекси Гай-Головка. Об'єктом дослідження є тема життя української діаспори у Канаді у зв'язку із художнім втілення образів малої та "другої" батьківщини у ліриці поета.

Ключові слова: образ батьківщини, опозиція чужина – батьківщина.

Статья посвящена анализу творческого наследия украиноязычного писателя Канады второй половины ХХ в. родом с Подолья Олексы Гай-Головка. Объектом исследования является тема жизни украинской диаспоры в Канаде в связи с художественным воплощением образов малой и "второй" родины в лирике поэта.

Ключевые слова: образ родины, мотив оппозиция чужбина – родина.

Поділля – край з багатовіковою історією, що дав Україні багатьох діячів культури, зокрема письменників М. Годованця, Б. Лепкого, В. Свідзинського та ін. Звичайно, у силу певних історичних подій ХХ ст. (громадянська війна, друга світова війна та ін.), вихідці з Поділля опинились і поза межами України, зокрема у Канаді. Серед таких постатей варто відзначити Олексу Гай-Головка, Володимира Гаврилюка. Олександра Смотрича та Аріадна Шум. Зазначені письменники насамперед відомі своєю поетичною творчістю, літературознавчою та публіцистичною діяльністю. Спрямованою на збереження та розвиток української культури за океаном. Центральною у їх творчості є тема батьківщини, що розкривається багатогранно.

Одним із найвідоміших вихідців з Поділля у Канаді був О. Гай-Головка. Він народився 12 серпня 1910 р. у с. Писарівка Крутянського району Подільської губернії. У 1920-х рр., рятуючись від переслідувань і репресій, він переїздить до Ленінграда, де вступає до університету на філологічний факультет. Згодом стає членом Ленінградської Асоціації Пролетарських Письменників та Всеукраїнської Спілки Пролетарських Письменників (ВУСПП). Літературний дебют О. Гай-Головка відбувся у 1931 р., коли у Дніпропетровському літературному журналі "Зоря" було надруковано його поезію "Балада про Федька". Весною 1934 р. виходить його перша збірка поетичних творів під назвою "Штурмові балади" у Харкові, куди він спішно тікає з Ленінграда. Майже одразу після цього О. Гай-Головка заарештували працівники НКВД, але несподівано помилювали. У 1935 р. завдяки друзям він переїздить до Києва, де його приймають до спілки письменників України. Під впливом А. Любченка і П. Панча О. Гай-Головка пробує себе у прозі, і вже в 1936 р. виходить збірка його оповідань "Світання", а у 1937 р. – друга книжка "Десять новель". Дивом письменник уникає сталінських репресій. У 1940 р. він переїздить до Львова, де під час війни переходить у підпілля. Після Акту проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. став міністром інформації в українському уряді. На початку 1942 р. у Львові виходить друга збірка його поезії під назвою "Сурмач", на яку схвальну рецензію дав Є. Маланюк. У 1944 р. поета вивозять до Німеччини з редакцією газети української дивізії "Галичина". Після війни він опиняється в Західній Німеччині у таборах Ді-Пі, звідки у квітні 1948 р. виїздить до Англії, а у 1949 р. – до Канади, де на той час жив його брат. Одна за одною О. Гай-Головка видає книги поезії та прози, численні літературознавчі розвідки та публіцистичні есе, художні переклади. Помер поет 17 серпня 2006 р.

Творчість О. Гай-Головка неодноразово привертала до себе увагу науковців, проте ще залишається недостатньо вивченою. Чи не найвагомішою працею про письменника є монографія П. Сороки "Літературно-творчий шлях Олексі Гай-Головка" (Тернопіль, 1997), де висвітлено віхи життєвого і

творчого шляху українського поета і прозаїка з Канади. У першому розділі цієї книги науковець детально знайомить із біографією О. Гай-Головка. У другому розділі – розглядає жанрове і тематичне розмаїття його творчості, стверджуючи, що поет послуговується традиційними формами вираження почуття і думки, намагаючись "наповнити усталені жанри новим змістом" [3, 46], тобто дотримується неокласичного напрямку. Об'єктом його аналізу є інтимні, патріотичні, релігійні, філософські, сатиричні вірші поета. Особливу увагу літературознавець приділяє розгляду творів третьої ліричної збірки О. Гай-Головка – "Коханіада", яку поет назвав "ліро-сатиричною поемою". На думку П. Сороки, ця збірка стала незвичайним явищем у поезії, витвореної й виданої у таборах Ді-Пі, бо "з сірих сторінок книжечки проливалось на читача м'яке і чисте світло високої людської любові" [3, 49], що майже забулося через війну. Невипадково після виходу збірка одразу стала приводом для дискусії у літературних колах і у пресі. У третьому розділі монографії йдеться про мемуарні повісті та романи "Одчайдушні", "Смертельною дорогою", "Їм дзвони не дзвонили". Четвертий розділ присвячено науковій інтерпретації літературно-критичних нарисів О. Гай-Головка, зокрема "Українські письменники в Канаді". Творчість О. Гай-Головка переважно цікавить дослідників у контексті розвитку україномовної поезії у Канаді. Так, у дисертації О. Павловської "Ukrainian Canadian Literature in Winnipeg: A Socio-Historical Perspective, 1908-1991" (Вінніпег, 1997) йдеться про творчість українських письменників, драматургів та поетів, літературне життя яких зосереджене у Вінніпезі (Т. Федик, П. Крат, М. Ірчан, М. Мандрика, В. Лисенко, М. Гаас та ін.). Авторка звертається і до творчого доробку О. Гай-Головка, відзначаючи, що його поезія переважно націоналістичного спрямування [5, 245]. Проте дослідниця не простежує розвиток теми батьківщини та художні засоби її реалізації у творчості поета.

О. Гай-Головко у своїй ліриці неодноразово звертався до образу малої батьківщини. Так, у його "Заспівай же, вітре" зафіксовано деталі мальовничої природи Поділля: і "сади подільські рясні", й "акації, що без кінця цвітуть", і

"буйнії колосся", і "барвінок стеле по землі / Довгі, пишні і зелені коси" [2, 18], які репрезентують збірний образ "золотого" довкілля, краси рідного краю. О. Гай-Головка називає батьківщину "соняшною землею", вона, за його означенням "вродлива і пишна" [1, 87]. Епітет "соняшна" асоціативно поєднується з двома образами – сонця як сакрального небесного світила та соняшника як сонця у полі, одного із символів України. Проте писати про природу Поділля поетові довелося поза межами батьківщини.

У поезії О. Гай-Головка на тлі теми батьківщини (насамперед боротьби за її свободу) художньо втілена долі української діаспори в Канаді. У цьому зв'язку промовистими у тексті є образи хижих звірів, які прибули слідом за ліричним героєм до нової країни проживання. В них вгадуються риси працівників НКВС та КДБ, що мають на меті "обмазувати тебе й твою громаду" [1, 94]. Надію на порятунок України як держави та возз'єднання народу, розкиданого по всьому світу, поет втілює в образі світанку у вірші "Приснилось мені":

Дивлюсь – цвіте світанок

Прозорий, тихий, ясно-голубий [1, 100].

Про образ світанку у названому вірші можна сказати словами П. Сороки про асоціативність образів у поезії О. Гай-Головка, які "перекидають ніби аркоджний місток у далеку Україну – втрачену вигнанцями вітчизну" [3, 60]. Зоровий образ світанку у ньому через кольорові характеристики: жовтий та синій зорієнтовують на український прапор, рожевий колір є символом заповітної мрії про свободу батьківщини. Здобуття омріяної волі О. Гай-Головка пов'язує з відновленням віри, яку радянська влада намагалася знищити:

І люди побачать Бога

У церкві вкраїнського степу [1, 106].

Образ церкви степу – апогей у вираженні ідеалу духовності народу. У ньому поєднано два архетипні образи – церква та степ, що споконвіку були священними для українців. Їх поєднання підкреслює силу мужності, стійкості

духу, єднання народу, що є умовою його незнищенності й процвітання у майбутньому. Подібний вектор наближає образ України до візійного, фантастичного світу (що спрямовує на мотив незустрічності), а образ Канади стає світом реальним.

Для лірики україномовних поетів Канади взагалі характерне порівняння країни проживання – "другої" батьківщини – із раєм. Але при цьому здебільшого наголошено, що цей рай не для приїжджих: вони чужі у Канаді. Не є винятком і лірика О. Гай-Головка. Поет, інтерпретуючи у своїй поезії Канаду як земний рай, виокремлює внутрішнє її сприйняття як тюрми, як ліричний герой мріє про Україну:

Сни ці ходять днями і ночами

У тюрмі, що раєм її звуть [1, 63].

Гострота відчуття відчуженості оприявнюється на рівні заявлених автором суперечності рай–тюрма, опозиції духовне–тілесне: для душі ліричного героя чужина є тюрмою, адже серце його далеко від України, а тілесно – йому досить комфортно у цій тюрмі-раї. Своєрідним узагальненням такої сутності є метафоричне твердження, побудоване на антитезі воля–тюрма: "На волі під тяжким замком" [2, 37], де деталь "тяжкий замок" є атрибутом відмежування від світу. Хоча й Канада як така у сприйнятті героя – "гостинна", "вільна".

Відсутність реалій минулого життя та колишніх знайомих вмотивовує тему бажаного повернення ліричного героя з рідної сторони на чужину. Відчуття того, що немає сил починати життя спочатку, породжують зневіру. Розчарування як наслідок останньої визначає настрій ліричного героя у поезії О. Гай-Головка "Чекав, чекав": "Розбилась арфа золотая... / Стою, дивлюсь і плачу я" [1, 126]. Вірш О. Гай-Головка за характером образності, на перший погляд, перегукується із поезією П. Тичини "Арфами, арфами...": в обох використано образ арфи, його ідеальність обома поетами підкреслюється епітетом "золотий". Але поезія П. Тичини сповнена мажорних тонів й оптимізму, у ній образ арфи – символ приходу весни на батьківщині: "Арфами, арфами – / золотими, голосними обізвалися гаї" [4, 40]. Поезія ж О. Гай-

Головка ностальгійна. Образ арфи у нього – ознака уявної батьківщини, образ якої ліричний герой проніс у своїй свідомості через все життя на чужині.

У характеристиці життя емігрантів з'являється мотив непотрібності у старості. Адже потрібні молоді люди, бо працею вони приносять користь новій країні проживання, на що старі вже неспроможні. О. Гай-Головка передає такий стан через образ берізки, з якої опало листя:

І заплакала гірко вона,
Звівши вгору оголені руки,
Та ніхто не відчув її муки,
Бо ж була вона в полі одна [2, 42].

У поезії О. Гай-Головка ситуації самотності й непотрібності у суспільстві набувають інтимного забарвлення: ліричного героя у скрутну хвилину на чужині кидають друзі:

Коли ж спіткала в тузі
Обох пора тяжка,
Обсипалися друзі,
Як листя із кленка [1, 82].

Кленове листя – міти Канади, громадяни якої (навіть колишні українці) не дуже привітні до емігрантів, тому й дружби між ними немає. П. Сорока пояснює виникнення теми самотності у поезії О. Гай-Головка фактами біографії поета, якому через певні релігійні, політичні та навкололітературні переконання довелося зіткнутися з байдужістю та зневагою земляків. "З подібною безтактністю і цинізмом поетові доводилося стикатися неоднораз, але це не породило в його щирому серці ні зневіри, ні ненависті до людей. Він залишився таким же відкритим, людяним і привітним, яким був у молоді літа, яким навчали бути його батьки" [3, 27], – стверджує П. Сорока. Таким чином, у ліриці О. Гай-Головка простежується опозиція чужина – батьківщина, однією з площин реалізації якої є людська свідомість. Різниця між двома світами розкривається шляхом порівняння природних явищ та реалій життя людей.

Список використаних джерел

1. Гай-Головко О. Поетичні твори: [У 3 т.] / О. Гай-Головко. – Т. 3 (1978–1997). – Тернопіль: Тайп, 1998. – 180 с.
2. Гай-Головко О. Сурмач: Поетичні твори (1997–2001) / О. Гай-Головко. – Тернопіль: Тайп, 2002. – 112 с.
3. Сорока П. Літературно-творчий шлях Олекси Гай-Головка / П. Сорока. – Тернопіль, 1997. – 144 с.
4. Тичина П. Зібрання творів у дванадцяти томах / П. Тичина. – Т. 1: Поезії 1906–1934. – К.: Наукова думка, 1983. – 736 с.
5. Pawlowsky Alexandra Anna. Ukrainian Canadian Literature in Winnipeg: A Socio-Historical Perspective, 1908–1991: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / Anna Alexandra Pawlowsky. – Winnipeg: University of Manitoba, 1997. – 391 p.